

Bəsirə Əzizəli

Müxtəlif mədəniyyətlərdə simvolların daşdığı mənalar ən qədim dövrlərdən dünya, yaranış, həyat, ölüm və digər çox fərqli mövzuların dərinə yönəldilmişdir. Saylarla ifadə edilən simvollar isə məcazi anlama rəqamsal tərz gətirməklə onları daha da zənginləşdirmişdir. Muhsin Kadioğlunun 2020-ci ildə nəşr olunan "Çeşitli Dinlərdə və Kültürlərdə Sihirli Sayılar" (Google Play Books, 2020) - "Müxtəlif dinlərdə və kultürlərdə sehirli saylar" kitabı sayların müxtəlif din, mədəniyyət və fəlsəfədəki simvolik yerini öyrənmək, bir sayın sözügedən fərqli sahələrdəki mənə kodlarını müəyyənləşdirmək və ortağ müstəvidə müşahidə etmək baxımından çox əhəmiyyətlidir.

"Simvolları tanımaq, anlamaq, qavramaq və yorumlamaq müxtəlif dinlər, kultürlər və mədəniyyətlər haqqında məlumatlı olmaqla mümkündür" deyən yazar say simvollarının da önəmli tərəflərinə diqqət çəkmişdir: "Say simvolizmi tarix boyunca önəmli olmuşdur. Müxtəlif dinlərdə eyni say önəmli olsa belə, əhəmiyyətinin ortaya çıxan məqamlarında fərqliliklər olduğu görülməkdədir. Digər tərəfdən, bizim üçün xüsusi bir mənə ifadə etməyən bəzi rəqəmlərin digər kultürlərdə son dərəcə zəruri bilindiyini görə bilərik. Dini əşyalarda da bənzərliklər ola bilər. Təsbeh demək olar ki, bütün dinlərdə istifadə olunur, lakin muncuq sayı və mənəsi fərqlidir".

Müsair dünyamız, elm və texniki sivilizasiyanın inkişafı, zamandan sərfəli istifadə və fikri lakonik ifadə məqsədi simvolların əhəmiyyətini bir daha ortaya çıxarmışdır. Təsədüfi deyil ki, bizi əhatə edən mühitdə, hətta gündəlik istifadə etdiyimiz əşya və elektron sistemlərdə simvolların vacibliyini göstərən faktlarla hər an üzləşmək mümkündür. Elə bu kontekstdə Muhsin Kadioğlunun da simvolların tarixi qaynaqları və çağdaş təzahürəri arasında paralellik aparması maraqlı örnəklərdir: "Məşhur texnoloji simvollarından biri @ simvoludur. XVI əsr İspaniyasında bir ağırlıq ölçüsü, daha sonra giriş vahidi olan Arrobanın qısaltmasının simvolu kimi ortaya çıxmasına baxmayaraq, elektron ünvanlarda vazkeçilməz hala gəlmişdir".

İslam mədəniyyətində də simvolların spesifik rolu vardır, bu da həm özündən əvvəlki dini mənə və mədəniyyətlərin tarixi irsindən təsir, həm də orijinal meyillərə dayanmaqdadır. "İslam kultürü də digər mədəniyyətlər kimi daha öncəki mədəni mirasdan təsirlənmişdir. Bu səbəbdən İslamda simvolik önəmli olan bəzi sayları, heyvanları, bitkiləri və bənzərlərini İslam öncəki kultürlərdə də görmək olar" deyən Muhsin Kadioğlu eyni say simvollarının antik dönmə mədəniyyətləri, buddizm, sintoizm, taoizm, hinduizm, zərdüşlük, xristianlıq, islam və digər din, dini təlim və fəlsəfi axınlarda müqayisəli şəkildə ortaya qoyaraq maraqlı bir mənşərə yarıdır. Burada sıfırdan doqquza qədər və bir sıra digər sayların simvollarından bəhs olunur, əhəmiyyətli örnəklər təqdim olunur. Kitabda, eyni zamanda, 18, 30, 33, 40, 41, 60, 66, 72, 80, 99, 300, 786 kimi sayların simvolik xüsusiyyətləri şərh olunmuşdur. Bu sayları yazar təsadüfi deyil, məhz müxtəlif mədəniyyət, din və fəlsəfədəki işlənmə xarakterinə görə müəyyənləşdirmişdir.

Bir sayına diqqət yetirən Muhsin Kadioğlu

lu onun ən zəruri cəhətlərini önə çəkir: "Bir yaradıcılıq ruhunu və fərdiliyi simvollaşdırır. Allah bir sayı ilə xatırlanır. Yaradıcı və yaşadıcı Allah təkdir. Hər şey ondan, bir olan Tanrının nurundan, özündən yaranmışdır... "Söz bir, Allah bir, yol bir" deyiimi də bu simvolla bağlıdır. Bütün varlıq tipləri kəsretili (çoğluğu) göstərdiyi halda, bir sayı vəhdəti (birliyi) rəmzləşdirir".

Yazar astrologiyada birin "mələk sayı", yeni başlanğıcları simvolizə etdiyini, qoruyucu mələklərin bir rəqəmi ilə dəyişikliklərlə bağlı insanları xəbərdarlıq etmək, yaxud önəmli dəyişikliklər etmək üçün təşviq etdiyinə inanıldığını qeyd edərək, birin astrologiyada Günəşin də nömrəsi olduğunu söyləyir.

İki sayının İslam dinindəki simvollarına Muhsin Kadioğlu iki nəfs məsələsinə örnək gətirmişdir: "Hükəmə fəlsəfəsinə görə, Ağıllı-küll - yaradıcı qüdrətin aktiv vəsfinə Ağıllı-küll deyirlər. Bu aktiv vəsf özündə bir passiv vəsf meydana gətirir ki, buna da Nəfsi-küll deyilir. Bu aktiv və pasiv vəsflərdən göylər və ulduzlar meydana gəlmişdir. Hər göyün və ulduzun da bir aktiv və pasiv vəsf, yeni ağıl və nəfsi vardır. Göylərin dönməsindən dörd ünsür (atəş, hava, su, torpaq) yaranır, göylərlə ünsürlərdən də cansızlar, bitkilər və canlılar vücud bulur və bu yaradış və yaradılış daimidir".

Üç sayının İslamdakı simvolları da Muhsin Kadioğlu tərəfindən əhəmiyyətli faktlarla əsaslandırılmışdır: "Bütün İslam təriqətləri üç

İslamda imanın sütunları hesab olunan namaz, oruc, həcc, zəkat və şahidliyi, eləcə də müsəlmanların gündə beş dəfə namaz qılmasını yazar İslamda beş sayının əsas simvolları arasında təqdim etmişdir.

"Quran"ın bir çox ayətlərində göylərin, yerlərin və yaradılmışların altı gündə yaradılmasını, altı bucaqlı ayna, altı yönlü varlığın ələmi ifadə etməsini Muhsin Kadioğlu altı sayının islami simvollarından örnəklər kimi vermişdir: "Altı istiqamət, hər cismdə olan üst, alt, sağ, sol, ön və arxa. Bu altı yönə "Cihatisit", yeni altı cəhət deyilir".

İslam mədəniyyətində say simvolları arasında yeddi sayının xüsusi yeri vardır. Qədim mifoloji dünyagörüşü və inanclarda, müxtəlif kultürlərdə simvolik fiqur kimi tez-tez təsadüf olunan yeddi sayı İslamın meydana gəlməsindən sonra formalaşan dini-mədəni görüşlərdə də öz yerini qoruyaraq yeni motivlər də qazanmışdır. "Qədim inanclara görə, dünya kainatın mərkəzidir. Dünyanın çevrəsində bir-birini əhatə edən yeddi qat göy vardır, yeddinci qatı əhatə edən göydə bürclər yerləşir" deyən Muhsin Kadioğlu da həmin məsələlərə diqqət yetirərək göylərin sayının yeddi qəbul edilməsi, "Quran"ın ilk Fatihe surəsinin yeddi ayədən ibarət olduğunu qeyd edərək yazır: "Böyük günahların sayı Hz. Məhəmmədin hədislərində yeddidir. Bunlar: çox tanrıya inanmaq, cadugərlik, Allahın can verdiyini öldürmək, bir insanın arxasınca pis danışmaq, yetimin ma-

manını 9 zəncirle vurmaqdır. Qədim türklərə görə göyün doqquz qatı vardır. Altay və Sibir türklərinin nağıllarında quyruğu 9 hörməli, 9 kolonlu atlar var. Elçilər türk xaqanlarının önündə 9 dəfə əyilmək məcburiyyətində idilər. Türk xaqanı 9 bayraqla təmsil edilirdi. Türk xaqanlarına doqquzlu hədiyyələr vermək adəti vardı. Hindistandakı türk dövlətində də hədiyyələr doqquz parçadan ibarət olurdu. Türklər arasında yaxşı mühafizə üçün "9 duyum" adəti vardır. "Doğru söyləyəni doqquz göyden qovurlar" bir məşhur türk atalar sözüdür. Qədim türklər ölənxəxs üçün hazırlanan çadırın qapısına şər ruhları uzaqlaşdırmaq üçün 9 dəfə vururdular". Bütün bu sadalanan nümunələr göstərir ki, yazar türk kultüründəki say simvollarını əhatəli şəkildə araşdırmış, maraqlı məsələləri ortaya çıxarmışdır. Muhsin Kadioğlunun say simvollarından bəhs edərkən istinad etdiyi mənbələr də çeşidli və zəngindir, burada müxtəlif əsərlərə, şair və filosofların görüşlərinə, onların yaradıcılığında əhəmiyyətli parçalara təsadüf etmək mümkündür. 40 sayının simvollarından danışıq üçün böyük türk şairi Mövlana Cəlaləddin Ruminin "Məsnəvi"sine müraciət edirik: "Məsnəvi"də "Adəmin xəmirini qırx sabah iki əlimlə yoğurdum" hədisinə istinad olunmuşdur. Buna görə, ələmlərin əfəndisi qəbul edilən insanın ortaya çıxmasında da qırx sayı önəmlidir".

Qırx sayı ilə bağlı Muhsin Kadioğlu Mövlananın "Divani-Kəbir" əsərinə də istinad et-

İslam və türk kultüründə say simvolları

sünnət əsasını mənimsəmişlər. İslam ənənələrində bir insan öldüyündə savabını davam etdirəcək üç şey olduğuna inanılır. Bunlar başqalarının faydalana biləcəyi bir çalışma, onun üçün dua edən dindar bir oğul və daimi bir xeyriyyə (vəqf)". Yazar üç sayının "Quran"dakı nümunələrini də oxucuların diqqətinə xüsusi olaraq çatdırmışdır. "Qurani-Kərimdə əl-Bəqərə surəsinin 196 və 228, Ali İmran surəsinin 41 və 124, ən-Nisa surəsinin 3, 11, 12, 171 və 176, əl-Maidə surəsinin 73 və 89, ət-Tövbe surəsinin 118, Hud surəsinin 65, əl-Kəhf surəsinin 22 və 25, Məryəm surəsinin 10, ən-Nur surəsinin 58, Fatir surəsinin 1, Yasin surəsinin 14 və Sad surəsinin 31-ci ayələrində üç sayına istinad edilmişdir".

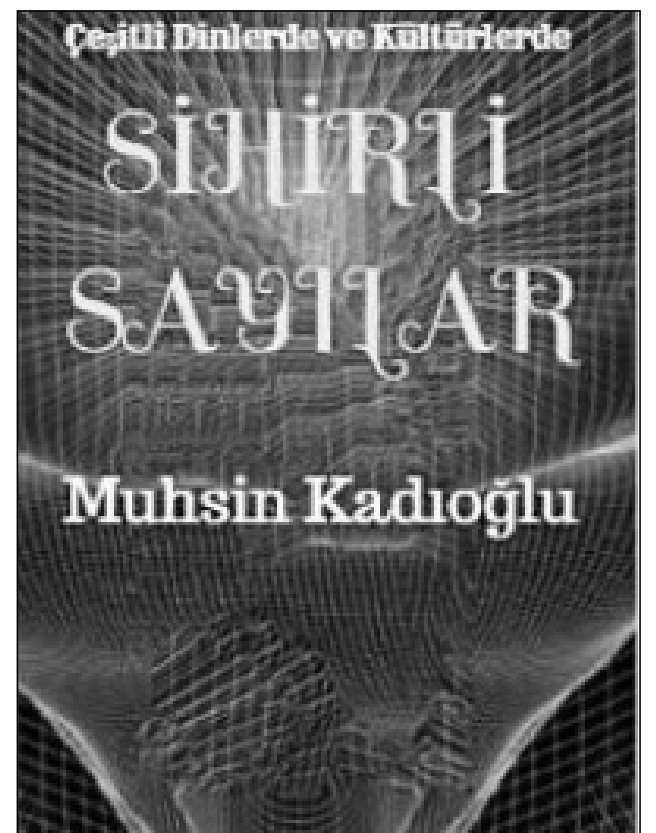
Dörd rəqəmi də dünya mədəniyyətində zəngin simvolik çalarları ilə seçilən rəmzlərdəndir. Yaradılışla bağlı ünsürləri konkretləşdirən sayların, xüsusilə də antik dövrdən başlayaraq ayrı-ayrı xalqların mifologiyası, dini inancı, dini-fəlsəfi təlimləri, eləcə də tarixin sonrakı mərhələlərində meydana çıxan dinlərin ruhi-mənəvi konsepsiyasının ifadəsində vacib rolu müşahidə olunur. Bu baxımdan da, Muhsin Kadioğlu dünya mədəniyyəti, fəlsəfə və dinlərdən uyğun məsələləri təhlil etdikdən sonra İslamda dörd sayının simvolik məqamlarına diqqət yetirir: "Allaha yetişməyin dörd yolu vardır. Bunlar "Allahu bilmək" mənasında "mərifət", "İslam hüququ" mənasında "şəriət", "gerçəklik" mənasında "həqiqət" və "Övliyaların rəhbərliyində Allaha gedən yol" mənasında "təriqət"... İslam təsəvvüfündə dörd təməl sual çox önəmlidir. Bu suallar; "Zamanı necə istifadə edirsən?", "Həyatını necə qazandı?", "Gəncliyini necə keçirdin?", "Sənə verdiyim biliklə nə etdin?" suallarındır... Hədislərə görə münafiqin də dörd əlaməti vardır. Münafiqlər "yalan söylər, sözümdən cayarlar, əhdinə sadıq olmazlar və mübahisədə haqdan ayrılıb batilə meyl edirlər".

Dörd sayının simvolu ilə bağlı Muhsin Kadioğlunun türklərin tarixinə istinad etməsi əhəmiyyətli olduğu kimi təsadüfi də deyildir. Bütün mövzularda türklük məsələlərini ön plana çəkən Kadioğlu bu əsərdə də müxtəlif məqamlarda mövzuyla bağlı türk kultürünə müraciət etmişdir: "Səlcuq türkləri tərəfindən inkişaf etdirilmiş Əxilik təşkilatı üzvlərinin "güclükən bağışlamaq, düşməninə belə yaxşılıq edə bilmək, əsəbi olduqda da sakit davranmaq, bacarmaq, möhtac olduqda belə əlində olanları başqalarıyla bölüşmək" şəklində dörd fəzilət sahibi olması gözlənilirdi".

lını mənimsəmək, savaşırdan qaçmaq və iffətli qadınlara iftira atmaq... Hz. Məhəmməd Meraca yüksəldiyində göyün yeddi qatına yüksəlmişdir".

Məşhur türk şairi Yunus Əmrənin "Səkkiz uçmağı, nuru nura qatmağı nəzərdə tutar" misralarına istinad edərək cənnətin səkkiz qapısı olduğuna inanıldığını yazan Muhsin Kadioğlu "İslam inamına görə cənnətdə Allahın taxtını səkkiz mələk daşıyacaq. əl-Haqqə surəsinin 17-ci ayəsində "mələklər göylərin ətrafındadır. O gün Rəbbinin arşını bunların da üstündə olan səkkiz (mələk) yüklənir" deyər yazır.

Muhsin Kadioğlunun kitabda türk kultüründə say simvollarından ən çox bəhs etdiyi bölmələrdən biri də doqquz sayı ilə bağlıdır. Müxtəlif mədəniyyətlərdə fərqli say simvollarının daha çox önə çıxdığını nəzərə alsaq, doqquz sayının da türk simvollar sisteminə özəl yeri olduğunu qeyd etmək lazımdır. Muhsin Kadioğlu da mühüm örnəklərdən bir qismini oxucuların nəzərinə çatdırmışdır: "Türklər arasında Göy Tanrı Qurbanı və Dağ Qurbanı bayramları 9 gün sürərdi. Türk mifologiyasında dünyanı yaradan Qara Xan dünyanın mərkəzinə 9 budaqlı şam ağacı əkməmişdir. Altay türklərinin inancına görə, bir dəniniz dibində doqquz şaxəli bir qara daş vardır. Qiyamət günü bu 9 daş yerindən ayrılacaq və atlara minmiş 9 savaşıçı kimi ortaya çıxacaq. Türk dastanlarında 9 ağa, 9 boy, 9 budaqlı ağac, 9 div, 9 fələk, 9 oğuz kimi ifadələr tez-tez işlədilir... "Kitabi - Dədə Qorqud" dastanlarında Deli Domrul doğulanda atası 9 buğa qurban kəsir. Şamanların geydikləri "manyak" deyilən hırkanın sol qolunda 5 və sağ qolunda 4 olmaqla 9 çingirak vardır. Şaman davulunda Tanrı Ülgenin 9 qızının rəsmi çəkilməmişdir. Göytürklərdə xaqan seçilən şəxs göyə qaldırılaraq 9 səfər döndürülürdü. Altay və Sibir türkləri arasında şamanın göyün 9 qatını dolaşdıqdan sonra yerə endiyinə inanılır. Altay və Sibir türklərinin bəzi nağıllarında yerin altındakı şər ruhlar nağıl qəhr-

mişdir: "Qırx gün, on gün. Musaya otuz gecə vədə verilmiş, on gecə ilə qırx olmuş, ondan sonra Tur dağında təcəlliyə məzhar olmuşdur". Eləcə də, yazar 72 sayının simvolik çalarlarını şərh edərkən Mövlananın "Divani-Kəbir" əsərindən örnək gətirmiş, "Mövlananın nəzərdə tutduğu "yetmiş iki millət" sözüylə "bütün dinlər" düşünülmüşdür" deyər yazmışdır. Araşdırmaçı alim və yazar, türkçü ideoloq, yaradıcılığı boyu intellektual türkçülü-yün, dünya mədəniyyətində türk və İslam dey-yerlərinin yerinin dəyərləndirilməsi sahəsində çox əhəmiyyətli mövzulara qələmə alan Muhsin Kadioğlunun "Çeşitli Dinlərdə ve Kültürlerde Sihirli Sayılar" kitabı da önəmli bir mövzunu qələmə almışdır. Yazar tarixi-müqayisəli və analitik təhlil yolu ilə sayların simvolik çalarlarının meydana çıxarılması və onların ayrı-ayrı mədəniyyətlərdə fərqli və ortağ cəhətlərinin müəyyənləşdirilməsinə nail olmuşdur.